

УДК 821.111(71)-31-93

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.36>

**КАЗКОВИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ Л.М. МОНТГОМЕРІ
«ЕНН ІЗ ЗЕЛЕНИХ ДАХІВ»: СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ, ДИНАМІКА**

**FAIRYTALE INTERTEXT IN “ANNE OF GREEN GABLES” BY L.M. MONTGOMERY:
SEMANTICS, FUNCTIONS, DYNAMICS**

Ніколенко О.М.,

orcid.org/0000-0001-7374-7226

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри світової літератури*

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ніколенко К.С.,

orcid.org/0000-0002-1299-8483

аспірантка кафедри світової літератури

Львівського національного університету імені Івана Франка

Головна мета статті – дослідити особливості казкового інтертексту в романі канадської письменниці Люсі Мод Монтгомері «Енн із Зелених Дахів», виявити інтертекстуальні зв'язки твору з літературними казками Г.К. Андерсена («Снігова Королева», «Гидке Каченя», «Дюймовочка», «Принцеса на горошині» та ін.) та Льюїса Керролла («Аліса в Країні Див», «Аліса в Задзеркаллі»), визначити семантичне коло тем і мотивів, а також функції казкових алюзій і ремінісценцій у творі мисткині, встановити роль інтертексту для розкриття ідейно-художнього задуму письменниці. Казковий інтертекст у романі «Енн із Зелених Дахів» розглядається в контексті автобіографічних елементів твору Л.М. Монтгомері (образ маленького канадського містечка Ейвонлі як збірний образ, створений мисткинею на підставі вражень від рідного краю в дитинстві). У процесі наукового дослідження встановлено, що сюжет дорослішання Енн Ширлі розгортається на локальному тлі, але водночас є включеним до широкого контексту культури, що акцентовано передовсім засобами інтертекстуальності (пряме і непряме цитування, алюзії, ремінісценції на твори Г.К. Андерсена, Л. Керролла). Відповідно авторка увиразнила відкритість головної героїні до світу літератури, мистецтва, природи, її романтичний світогляд. Л.М. Монтгомері майстерно залучила казкові образи й мотиви до романного тексту «Енн із Зелених Дахів». У статті розглянуті різні способи залучення авторкою казкового інтертексту до власного твору: уведення в реальний контекст, завдяки чому реальність набуває нових смислів; повертання різними гранями й перевертання казкових образів і ситуацій; поєднання і зіставлення різних форм інтертексту тощо. Казка, що завжди містить у собі моральне ядро (утвердження пріоритету добра й людяності), у романі «Енн із

Зелених Дахів» увиразнює образ головної героїні, яка постає носієм гуманістичних цінностей, вироблених світовою культурою. Водночас казковий інтертекст дозволяє авторці порушити важливі соціально-психологічні та філософські питання – виховання дівчинки/жінки, ставлення людини до життя й смерті, краса внутрішня й зовнішня, роль творчої свідомості в житті людини.

Ключові слова: канадська література, Л.М. Монтгомері, роман, літературна казка, Г.К. Андерсен, Л. Керролл, інтертекстуальність, образ, мотив, символ.

This paper aims to analyze the peculiarities of fairytale intertext in Lucy Maud Montgomery's bestselling novel "Anne of Green Gables", to determine the intertextual connections of said novel with literary fairytales by Hans Christian Andersen ("The Snow Queen," "The Ugly Duckling," "Thumbelina," "The Princess and the Pea" and others) and Lewis Carroll ("Alice in Wonderland," "Alice through the Looking-Glass"), determine the semantic range of themes and motifs, as well as the functions of fairytale allusions in the novel, and explore the role of intertext as it pertains to the author's goal. The fairytale intertext in "Anne of Green Gables" is explored in the context of autobiographical elements present in L.M. Montgomery's novel (e.g. the image of Avonlea, a small town in Canada, as a joint representation of the places L.M. Montgomery inhabited throughout her life, most importantly in her childhood). While the plot of Anne Shirley's growing up unravels locally, it is also part of a broader cultural context, which is represented largely by intertextual means (direct and indirect quotations, allusions to the works by H.C. Andersen and L. Carroll). In this way, the author emphasizes Anne's romantic worldview, her open-mindedness and vivid interest in literature, art and nature. L.M. Montgomery gracefully embeds fairytale images and motifs into the narrative tissue of her novel by putting them into a real-life context (which endows reality with new meanings), turning them sideways and upside down, comparing and juxtaposing them against each other. The fairytale, which is meant to reinforce kindness and humaneness as the most important values, contributes to the image of the main heroine who is a living embodiment of said values. At the same time, utilizing the potential of the fairytale intertext allows the author to explore various social, psychological and philosophical problems – the bringing up of a girl/woman, the attitude toward life and death, inner and outer beauty, and the role of creativity in one's life.

Key words: Canadian literature, L.M. Montgomery, novel, literary fairytale, H.C. Andersen, L. Carroll, intertextuality, image, motive, symbol.

Постановка проблеми. Роман канадської письменниці Люсі Мод Монтгомері (Lucy Maud Montgomery, 1874-1942) «Енн із Зелених Дахів» ("Anne of Green Gables", 1908) містить величезне багатство різноманітних інтертекстів (біблійний, мистецький, легендарний, міфологічний, історичний та ін.), які виводять сюжет про дівчинку-сироту за межі звичайної побутової історії й надають йому філософської та психологічної глибини, а також яскравого поліфонізму в контексті світової культури. У цьому творі відлунюють не лише захоплення й факти біографії самої письменниці, а й ідеї, образи, мотиви, елементи сюжетів інших текстів («Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра, «Марміон» В. Скотта, «Пори року» Дж. Томсона, «Снігова Королева» Г.К. Андерсена, «Аліса в Країні Див» Льюїса Керролла та ін.). Ці «чужі» тексти настільки органічно вплетені в канву роману, що інколи зникає межа між «чужим» текстом і «своєю» нарацією авторки чи персонажів. У деяких випадках «чуже» сприймається не як «далеке», «незвичайне» чи «неприйнятне», а лише як «інше», «інакше», однак у деяких випадках «чуже» стає «близьким», «своїм», «рідним», даючи нові ракурси для бачення знайомого світу.

Завдяки інтертекстуальності змісту роману «Енн із Зелених Дахів» розгортаються в різних напрямках і площинах, а сам романний жанр постає напрочуд гнучким і динамічним, діалогічним і навіть полемічним, утворюючи широке поле для можливих трактувань та інтерпрета-

цій. У цьому полягає безперечне досягнення Л.М. Монтгомері в жанрі роману: вона зробила його напрочуд відкритим, не завершеним і таким, що ніби постійно веде і продовжує «діалог культур» (термін М. Бахтіна), даючи все нові й нові імпульси для досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прочитання творів Л.М. Монтгомері крізь призму теорії інтертекстуальності відкриває нові виміри інтерпретації, залучаючи реципієнта (читача) до активного процесу творення нових смислів. На думку М. Дуді, авторка розглядала класичні сюжети, образи й мотиви як «ігровий матеріал», вплітаючи алюзії та ремінісценції у канву своїх творів із метою досягнення гумористичного ефекту [7]. Р. Вільмхерст уклала каталог літературних цитат і алюзій у романі «Енн із Зелених Дахів» [9]. С. Деверо стверджує, що алюзії та ремінісценції у творах Л.М. Монтгомері нерідко виконують дидактичну й моральну функції, водночас дають уявлення про культурний та освітній контекст на о. Принца Едварда кінця ХІХ – початку ХХ ст. [3]. Е. Востер слушно підкреслила важливість дослідження «читацької автобіографії» письменниці в контексті теорії інтертекстуальності, «жіночого письма» (англ. *women's writing*) і «жіночого життєпису» (англ. *women's life writing*), а також конструювання культурної пам'яті [10].

Найбільш ґрунтовні дослідження «мозаїки цитат» (термін Ю. Кристевої) у романах Л.М. Монтгомері було здійснено на матеріалі

трилогії «Емілі» (“Emily”, 1923-1927). На думку Е.Р. Епперлі, «книжки і вірші, якими насолоджуються героїня, формують і віддзеркалюють її уявлення про саму себе» [4, р. 148-149]. Шведська дослідниця Л. Леден проаналізувала особливості літературного інтертексту в трилогії «Емілі» (алюзії та ремінісценції на твори Р.В. Емерсона, Дж. Кітса, Дж. Мільтона, В. Скотта, А. Теннісона, В. Вордсворта, Л. Керролла, В. Шекспіра, Ш. Бронте та ін.), а також специфіку його втілення у шведських перекладах [5]. Американська літературознавиця А. Поллард порівняла особливості літературного (романтичного) інтертексту в трилогії «Емілі» та серії романів «Енн із Зелених Дахів» [8]. Л. Клемент дослідила особливості мистецького та літературного інтертекстів у трилогії та їхню роль у формуванні образу Емілі як жінки й письменниці [2].

Алюзії та ремінісценції на літературні казки відіграють не додаткову, а провідну роль у формуванні романного жанру в творчості Л.М. Монтгомері. Водночас саме казковий інтертекст у романі «Енн із Зелених Дахів» залишився поза увагою науковців, зокрема апеляція Л.М. Монтгомері до літературних казок, форми й способи залучення казкового матеріалу (образів, сюжетів, мотивів тощо) до романного тексту, семантика, функції й динаміка казкового інтертексту в романі канадської письменниці. Це обумовило актуальність нашої статті.

Постановка мети дослідження. Мета даної наукової розвідки – дослідити особливості казкового інтертексту в романі Л.М. Монтгомері «Енн із Зелених Дахів», виявити інтертекстуальні зв’язки твору з літературними казками Г.К. Андерсена та Льюїса Керролла, встановити роль казкового інтертексту для розкриття ідейно-художнього задуму письменниці.

Виклад основного матеріалу. Енн Ширлі – дивовижна дівчинка, створена талантом Люсі Мод Монтгомері. Уява Енн подібна на чарівне скло, що здатне змінювати дійсність і людей довкола. Водночас уява цієї незвичайної героїні змінює її саму. Вона живе і діє у багатьох світах одночасно – реальному й чисельних ірреальних світах, які існують не ізольовано, а в тісному взаємозв’язку (“the good world outside” [6, р. 44], “the beautiful world of blossom and love and friendship” [6, р. 411], “the juvenile world of Avonlea” [6, р. 260], “the world of colour” [6, р. 166], “her ideal world of dreams” [6, р. 427]). При тому Енн не просто фантазує, а ніби приміряє на себе різні ролі, що допомагають їй відкривати світ завжди по-новому. У цьому процесі пізнання й самопі-

знання дівчинки велику роль відіграють літературні казки, які увійшли у твір Л.М. Монтгомері у вигляді алюзій. Нерідко Енн сприймає довколишній світ крізь відомі казкові сюжети, а інколи й сама постає ніби в казковому образі. Отже, відлуння яких саме казок можна знайти в романі «Енн із Зелених Дахів»? Чому вони були такими важливими для Енн? І як вони вплинули на її свідомість та процес дорослішання?

Казковий інтертекст у романі «Енн із Зелених Дахів» представлений двома потужними модулями. Перший модуль – це комплекс сюжетів, образів і мотивів казок данського письменника Ганса Крістіана Андерсена. Другий модуль – це трансформації образу Аліси, про яку розповів у своїх казкових творах англійський письменник Льюїс Керролл.

Одним із найяскравіших образів роману Л.М. Монтгомері «Енн із Зелених Дахів» є образ квітучої вишні, яку Енн називає Снігова Королева. Цю назву можна вважати алюзією-метафорою, що встановлює подібність між образом дерева у період цвітіння й казковим образом Снігової Королеви із однойменної казки Г.К. Андерсена. Що є підставою для цієї подібності реального й казкового образів? По-перше, колір – білий, білосніжний. По-друге, це форма й легучість пелюсток вишні, що нагадують сніжинки, віхолу, а також біле летюче вбрання Снігової Королеви. По-третє, це краса, адже квітуча вишня викликає в Енн шире захоплення своєю красою (як і Снігова Королева при першій появі зачаровує Кая своєю принадністю в казці Г.К. Андерсена).

Слід відзначити, що для стилю Л.М. Монтгомері притаманне перевертання чи видозміна відомих літературних образів. Тому й образ Снігової Королеви у фантазії Енн постає зовсім не таким, як у казці Г.К. Андерсена. У творі Г.К. Андерсена Снігова Королева – це символ абсолютного зла й холоду. В його основу покладено скандинавський міф про Крижану Діву. Його витоки, в свою чергу, знаходяться в образі Скаді (давньосканд. *Skadi*) – це героїня скандинавського фольклору і міфології, крижана жінка-велетень, покровителька мисливства, подорожніх, богиня родючості в зимовій іпостасі, що втілює лід і зиму. Власне, саме образ Скаді дав поштовх фантазії Г.К. Андерсена до створення образу Снігової Королеви і Льодяної Диви. У 1844 р. Г.К. Андерсен написав казку «Снігова Королева» (англ. *The Snow Queen*, дан. *Snedronningen*), а в 1861 р. – фантастичну повість «Крижана діва» (англ. *The Ice-Maiden*, дан. *Isjomfruen*). В основу обох творів покладено холодний поцілунок льодяної жінки,

через який серце хлопчика стало крижаним.

У романі Л.М. Монтгомері образ квітучої вишні – Снігової Королеви, навпаки, зображено теплим, добрим, природним, це втілення життя в його розквіті й в усій неповторній красі. Образ Снігової Королеви, переосмислений і перетворений уявою Енн, відображає багатство творчої уяви дівчинки та її вміння все змінювати, одухотворювати, робити прекрасним. Отже, відомий образ холодної красуні Г.К. Андерсена в романі Л.М. Монтгомері ніби «перевертається» на свою протилежність, утілює красу природи, життя і духовну уяву. Для Енн вишня – Снігова Королева є живою, дівчинка не лише захоплюється її красою, а розмовляє з нею, довіряє їй свої думки й мрії: “Dear Snow Queen, good afternoon” [6, p. 85].

Із часом героїня дорослішає, але вишня – Снігова Королева залишається поруч із нею і так само є предметом її уяви й важливою частиною її рідного світу. З образом вишні – Снігової Королеви пов’язана й остання беззмарна ніч у житті Енн, коли вона згадувала минуле і мріяла про майбутнє. “Outside the Snow Queen was mistily white in the moonshine; the frogs were singing in the marsh beyond Orchard Slope. Anne always remembered the silvery, peaceful beauty and fragrant calm of that night. It was the last night before sorrow touched her life; and no life is ever quite the same again when once that cold, sanctifying touch has been laid upon it” [6, p. 405]. У цьому уривку знов відчутно алюзію на Андерсеновий образ Снігової Королеви, але вже інакший – як символ холоду й смерті, бо на наступний день Анна дізналася про смерть Метью. Ніби Снігова Королева (чи Льодяна Діва) забрала його в полон, в обійстя вічного льоду й холоду. Л.М. Монтгомері знов «перевертає» образ Снігової Королеви: казкова красуня начебто перетворилася на символ смерті, як це було в казці Г.К. Андерсена. Як бачимо, образ вишні – Снігова Королева проходить через весь роман «Енн із Зелених Дахів» і фіксує зміни в житті й розвитку характеру Енн, а у фіналі – її перехід від дитинства до дорослішання, реальної дійсності, що значно відрізняється від казки.

Як відомо, в казці «Снігова Королева» Г.К. Андерсена яскраво протиставлені між собою природні образи – снігу (стихію якого втілює володарка льодяного палацу) і троянд. Це протиставлення акцентує бінарні опозиції: смерть – життя, диявол – Бог (бо троянда в християнстві це ще й символ Ісуса Христа). У казці Г.К. Андерсена Герда співає Каю псалом про троянди, і саме це (Боже слово, образ троянд як символ Бога) вря-

тувало хлопчика від холодної смерті: “Then little Gerda shed hot tears; they fell upon his breast and penetrated to his heart. Here they thawed the lump of ice, and melted the little bit of the mirror which was in it. He looked at her, and she sang:

*Where roses deck the flowery vale,
There, Infant Jesus, we thee hail!*

Then Kay burst into tears; he cried so much that the grain of glass was washed out of his eye” [1].

Коли Герда і Кай повернулися додому з палацу Снігової Королеви, то на них удома чекала бабуся, яка голосно читала Євангеліє.

“Kay and Gerda looked into each other’s eyes, and then all at once the meaning of the old hymn came to them.

*Where roses deck the flowery vale,
There, Infant Jesus, we thee hail!*

And there they both sat, grown up and yet children, children at heart; and it was summer – warm, beautiful summer” [1].

У романі «Енн із Зелених Дахів» теж знаходимо паралельні образи Снігової Королеви (вишні) й троянди. Але вони не протиставлені, на відміну від казки Г.К. Андерсена. Навпаки, у фіналі твору, коли Енн повертається додому, образи Снігової Королеви і троянди навіть поєднуються: “It’s so good to see those pointed firs coming out against the pink sky – and that white orchard and the old Snow Queen. Isn’t the breath of the mint delicious? And that tea rose – why, it’s a song and a hope and a prayer all in one” [6, p. 401]. Тобто в образі троянди для Енн злилися воедино поезія, життєві сподівання й Бог.

Водночас у цьому фрагменті алюзивно закладено літературну опозицію, що походить від казки Г.К. Андерсена «Снігова Королева» – боротьба життя і Бога (троянда) зі злом і смертю (Снігова Королева). А на другий день Метью Катберт помер. “For the first time shy, quiet Matthew Cuthbert was a person of central importance; the white majesty of death had fallen on him and set him apart as one crowned” [6, p. 407]. Проте, як у казці Г.К. Андерсена «Снігова Королева», в романі «Енн із Зелених Дахів» життя і Бог перемагають смерть. На могилі Метью Енн посадила трояндовий кущ із паростка білих шотландських троянд, які його мати привезла багато років із Шотландії. І в серці Енн уже не було суму, адже згідно з християнськими уявленнями смерті не існує. “It made me feel glad that I could plant it by his grave – as if I were doing something that must please him in taking it there to be near him. I hope he has roses like them in heaven. Perhaps the souls of all those little white roses that he has loved so many summers were all there to meet him” [6, p. 412].

У творі Л.М. Монтгомері знаходимо алюзії й на інші казки Г.К. Андерсена. Історія Енн, некрасивої дівчинки (Рейчел Лінд назвала її «худющою і бридкою» [11, с. 69] (“skinny and homely” [6, р. 89])), яка у фіналі твору всіх вражає красою і розумом, нагадує казку «Гидке каченя». Коли Енн дорослішає, вона змінюється зсередини й зовні, перетворюючись на гарну дівчину, подібною на янгола чи Мадонну. Білий колір сукні й зачіска із трояндою підкреслюють її красу й одухотвореність.

Перша ніч Енн у домі Метью і Марилли, коли дівчинці було дуже незручно, незатишно і некомфортно, нагадує казку «Принцеса на горошині» Г.К. Андерсена. Як героїня казки Г.К. Андерсена, що з’явилася нізвідки й випадково потрапила в чужий дім, так і Енн, дівчинка із сирітського притулку, завдяки несподіваній долі потрапила в будинок Метью і Марилли. Тому перша ніч у їхньому домі для неї була такою поганою і неспокійною. Основний мотив казки «Принцеса на горошині» Г.К. Андерсена – протиставлення справжнього і несправжнього. Принцеса в казковій ситуації мусить довести, що вона справжня, а Енн у романі Л.М. Монтгомері вже в реальній ситуації мусить довести, що вона, хоча й не хлопчик (на якого чекали Катберти), але теж людина – справжня, глибока й щира в своїх людських почуттях і дуже потрібна іншим.

Окрім того, Енн уявляє себе істотою з квітки, що нагадує казку «Дюймовочка» Г.К. Андерсена. “Oh, look, here’s a big bee just tumbled out of an apple blossom. Just think what a lovely place to live – in an apple blossom! Fancy going to sleep in it when the wind was rocking it. If I wasn’t a human girl I think I’d like to be a bee and live among the flowers” [6, pp. 82-83]. У такий спосіб Л.М. Монтгомері підкреслює органічний зв’язок дівчинки з природою, яка дає їй не лише силу до життя, а й натхнення мислити й уявляти.

У зображенні головної героїні роману «Енн із Зелених Дахів» значну роль відіграють алюзії та ремінісценції на казки Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див» і «Аліса в Задзеркаллі». Образ Енн, яка живе в реальному і водночас в уявному світі, безперечно, нагадує образ Аліси. Це увиразнюють численні деталі. Наприклад, дівчинка бачить кролика, який біжить і швидко ховається в траві. Пізніше вона дивиться у своє відображення на дверцятах шафи (ніби зазираючи в Задзеркалля): “When I lived with Mrs. Thomas she had a bookcase in her sitting room with glass doors. <...> I used to pretend that my reflection in it was another little girl who lived in it” [6, р. 81]. Марилла на початку

роману суворо виховує Енн, як герцогиня із «Аліси в Країні Див»: “Marilla was as fond of morals as the Duchess in Wonderland, and was firmly convinced that one should be tacked on to every remark made to a child who was being brought up” [6, р. 81].

Твір «Аліса в Країні Див» прямо названо в романі Л.М. Монтгомері. Цей казковий інтертекст передовсім акцентує багатство творчої уяви Енн. Водночас алюзії на «Алісу в Країні Див» і «Алісу в Задзеркаллі» Льюїса Керролла дають можливість Л.М. Монтгомері порушити проблему виховання в контексті зіставлення різних підходів до формування особистості – суворе ставлення до дітей, що було поширено у вікторіанську добу, і створення умов для вільного розвитку свободи й фантазії особистості на лоні природи й у співпраці та взаєморозумінні з іншими.

Алюзії й ремінісценції на «Алісу в Країні Див» і «Алісу в Задзеркаллі» інколи надають гумористичного або іронічного забарвлення образам і ситуаціям у творі Л.М. Монтгомері. Наприклад, епізод із пригошенням Енн її подружки Діани, коли маленька хазяйка замість малинового сиропу дала гості смородинову наливку, нагадує розділ «Божевільне чаювання» із книжки Льюїса Керролла. У такий спосіб Л.М. Монтгомері, на наш погляд, знімає ореол ідеальності з образу Енн, наближує її до реального життя, в якому можливі помилки та курйози. Як і Льюїс Керролл, Л.М. Монтгомері вважала, що життя сплетено не лише із серйозних і корисних моментів, а й із веселої гри, смішних епізодів і непередбачуваності. І людина має приймати життя у різних його іпостасях. Головне – залишатися щирою у будь-яких випадках і не соромитися своєї фантазії.

Висновки. Отже, казковий інтертекст, сконцентрований довкола образу Енн, дозволяє розкрити різні грані її особистості, активне і творче сприйняття світу крізь призму культурних надбань, зокрема казок Г.К. Андерсена і Льюїса Керролла. У характері Енн можна знайти деякі риси Герди (доброта, служіння людям, вірність Богу), Дюймовочки (зв’язок із природою), Принцеси на горошині (справжність), Гидкого каченяти (здатність до розвитку і перетворення), а також Аліси (нестримна творча фантазія, прагнення до вільного мислення, життя в уявному світі на противагу реальному, ставлення до життя як сплетіння серйозних і несерйозних, трагічних і комічних моментів). Л.М. Монтгомері майстерно вмонтує різними способами казкові образи й мотиви у тканину роману «Енн із Зелених Дахів»: вводить їх у реальний контекст і завдяки цьому реальність набуває нового смислу, повертає різ-

ними сторонами і перевертає на протилежність, поєднує і зіставляє. Казка, що завжди має на меті утвердити пріоритет добра й людяності, у романі «Енн із Зелених Дахів» увиразнює образ головної героїні, що є носієм цих цінностей. Водночас

казковий інтертекст дозволяє авторці порушити важливі соціально-психологічні та філософські проблеми – виховання дівчинки/жінки, ставлення людини до життя й смерті, краса внутрішня й зовнішня, роль творчої свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Andersen, H.C. Stories from Hans Andersen. London : Hodder and Stoughton Ltd., 2006. URL: www.gutenberg.org/files/17860/17860-h/17860-h.htm (дата звернення: 02.09.2022).
2. Clement, L.D. Visual Culture, Storytelling, and Becoming Emily: An Illustrated Essay. *Journal of L.M. Montgomery Studies*. 2020. URL: <https://journaloflmmontgomerystudies.ca/vision-forum/becoming-emily-illustrated-essay> (дата звернення: 31.08.2022).
3. Devereux, C. Introduction. *Anne of Green Gables* / L.M. Montgomery. Ontario : Broadview Press, 2004. Pp.34–35.
4. Epperly, E.R. The Fragrance of Sweet-Grass: L.M. Montgomery's Heroines and the Pursuit of Romance. Toronto : University of Toronto Press, 2014. 275 p.
5. Leden, L. Reading as Empowerment: Lost in the Swedish Translations of L.M. Montgomery's Emily Books. *Journal of L.M. Montgomery Studies*. 2021. URL: <https://journaloflmmontgomerystudies.ca/reading/Leden/Reading-As-Empowerment> (дата звернення: 31.08.2022).
6. Montgomery, L.M. *Anne of Green Gables*. London : Puffin Books, 2008. 464 p.
7. Montgomery, L.M. *The Annotated Anne of Green Gables* / ed. by M.A. Doody, M.D. Jones, W.E. Barry. New York : Oxford University Press, 1997. 496 p.
8. Pollard, A. Wordsworth's Light and Shelley's Shadow: Revelation in L.M. Montgomery's Anne and Emily Series. *Journal of L.M. Montgomery Studies*. 2021. URL: <https://journaloflmmontgomerystudies.ca/vision/Pollard/Wordsworths-Light-and-Shellys-Shadow> (дата звернення: 02.09.2022).
9. Wilmshurst, R. L.M. Montgomery's Use of Quotations and Allusions in The "Anne" Books. *Canadian Children's Literature*. 1989. № 56. P. 15–45.
10. Woster, E.S. Intertextuality and Life Writing: The Reading Autobiography of L.M. Montgomery. A Dissertation ... for the Degree of Doctor of Philosophy. Normal : Illinois State University, 2013. 164 p.
11. Монтгомері Л.-М. Енн із Зелених Дахів / пер. з англ. А. Вовченко. Львів : Урбіно, 2020. 320 с.